

Список використаних джерел

1. Грінченко Б. Якої нам треба школи / Борис Грінченко. – К. : Криниця, 1917. – 31 с.
2. Зайченко І. В. Проблеми української національної школи у пресі (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) : навчальний посібник / І. В. Зайченко ; за ред. М. Д. Ярмаченка. – Л., 2002. – 344 с.
3. Кремень В.Г. Філософія: мислителі, ідеї, концепції / В.Г.Кремень, В.В. Ільїн. – К. : Книга, 2005. – 528 с.
4. Чепіга Я. Методика усної лічби та вправи у перших групах семирічки / Я. Чепіга. – Харків : Радянська школа, 1932. – 32 с.
5. Чепіга Я. Народний учитель і національне питання / Я. Чепіга // Світло. – 1912. – № 1. – С. 15–25.

According the works of Yakov Chepyga the article shows the basic principle of the education for adults in 20-30s in the 20th century. Conceptual principles are selected. The historical background of development of uneducated layers of population and work of folk teachers is given.

Key words: education, school, folk teachers, the mother tongue.

УДК 37.014.5: 37.014

Величко О. Ю.*

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ І МОЛОДІ

У статті виявлено провідні характеристики формування громадянської компетентності, громадянських якостей, громадянської освіти й виховання дітей і молоді в зарубіжних країнах. Сформульовано висновок про наявність традиційних форм і методів формування громадянськості дітей та молоді, які склалися в процесі історичного розвитку систем освіти різних країн, а також проблем та суперечностей, які супроводжують процес громадянської освіти й виховання.

Ключові слова: громадянська компетентність, громадянська освіта, громадянська культура, громадянськість, зарубіжні системи освіти.

Формування громадянської компетентності на різних етапах розвитку особистості учня чи студента як наукова проблема знайшла своє відображення у численних наукових розвідках як в Україні, так і за кордоном. Зарубіжний досвід формування громадянської компетентності знайшов своє місце у теоретичних розробках зарубіжних учених у цій галузі. Поняття громадянської компетентності стало використовуватися в зарубіжній науці з початку ХХ століття. Проте в 20-30-х рр. ХХ століття Ч. Мірріамом було вжито термін «громадянська культура» для характеристики психологічних та соціологічних аспектів політичної поведінки особистості [1]. Дещо пізніше проблеми формування громадянської культури досліджували західні науковці А. Пжеворський, Ф. Лімонжі, А. Стефан, Г. Альмонд, С. Верба, Е. Тейлор та ін. [2-4].

Метою статті є аналіз досвіду зарубіжних систем освіти в формуванні громадянськості учнів та студентів.

Переважає більшість зарубіжних педагогів вважають, що громадянська освіта – фактично синонім навчання демократії. Дж. Патрік сформулював у зв'язку з цим шість провідних понять демократії, які мають викладатися у навчальному закладі – законність; ринкова економіка; громадянське суспільство; громадянськість; права людини; представницька демократія [5].

* © Величко О. Ю., 2013

Г.Алмонд та С.Верба вивчали громадську думку громадян США, Британії, Німеччини та кількох інших країн з метою вироблення окремої концепції громадянської культури як складової загальної демократичної культури; вчені дійшли висновку, важливого і для нашої проблеми дослідження – що громадянська культура є результатом передачі досвіду від покоління до покоління, при чому в цьому задіяно багато соціальних інститутів, в тому числі й інститут освіти [2]. У перекладеній російською мовою роботі цих науковців «Громадянська культура і стабільність демократії» вони відстоюють три типи політичної культури, з якої виходить і громадянська:

- 1) приходську, де немає конкретизації політичних статусів і ролей;
- 2) підданську, яка передбачає пасивне ставлення до суспільного устрою;
- 3) культуру участі, яка й формує достатній рівень громадянської культури, оскільки громадяни орієнтовані на систему загалом [6].

Г.Алмонд та С.Верба зазначають, що значущість для формування певного рівня громадянської культури мають всі три типи політичної культури; так, «прихожанин» і «підданий» також мають певний рівень інтенсивності громадянської культури. При цьому опитані з країн з різним рівнем демократії висловились стосовно громадянської культури по-різному. Так, «немала частина опитаних вважають себе здатними впливати на рішення місцевої влади, а деяка частина аналогічним чином оцінює свої можливості стосовно центрального уряду... проте ця висока оцінка власної компетентності як громадянина, здатного справляти вплив, зовсім не підтверджена активною політичною поведінкою...» [6, с. 8].

Сучасні країни з розвинутою демократією сформували у студентської молоді більш чи менш серйозні відчуття стабільності й захищеності, тому на цій основі виникло почуття довіри до влади й політичної еліти. Студенти європейських країн, як показують опитування, відносять до найбільш пріоритетних цілей їх суспільств такі: підтримання темпів економічного зростання; гарантії обороноздатності; прагнення зробити міста більш привабливими для життя; підтримання порядку в країні; надання громадянам можливостей висловлюватися з більшої кількості питань громадянського життя; боротьба зі зростанням цін; захист свободи слова; прагнення до розвитку небайдужості в громадянах; боротьба зі злочинністю тощо [7].

Проблема формування громадянської культури в історії США напряду пов'язана з проблемою формування культури політичної, оскільки ще творці цієї держави (Т.Пейн, Т.Джефферсон) заклали підвалини політичної культури як провідної цінності, основними елементами якої назвали республіканізм, захист свободи і власності, наявність суспільного договору, пріоритет федеративного закону над більш низькими його формами, двопалатний парламент, міцність Конституції, правило обмеженого правління та ін. [8, с. 87]. Натомість у західній політології й філософії надзвичайно активно розроблялися перспективи формування громадянського суспільства, які можуть стати методологією проблеми формування громадянської компетентності його членів. Так, питання розвитку громадянського суспільства знаходимо в працях західних мислителів Т.Гоббса, Ш.Монтеск'є, Г.Гегеля, Дж.Локка та ін. [9-12]. Основні засади громадянської освіти й виховання у США вивчаються сьогодні Т.Георгієвою [13], В.Веселовою [14], І.Айнутдіновою [15], Є.Кіпріяною [16], О.Савельєвою [17] та ін.

Розвиток громадянськості у студентів США відбувається під впливом кількох провідних факторів, серед яких виділяються: виховання, пропаганда, соціально-побутові умови, соціальний капітал, емоційні фактори та загальнонаціональні особливості та особисті якості громадянина цієї країни [17]. Особливе значення має при цьому соціальний капітал, який тлумачиться в зарубіжній філософії й соціології як сукупність соціальних зв'язків і відносин між людьми, побудованих на довірі, взаємодії й співробітництві. Для накопичення соціального капіталу американські педагоги застосовують «навчання шляхом служіння суспільству», сутність якого полягає у тому, що починаючи зі школи і продовжуючи у ВНЗ, молодь бере участь у громадянських акціях, соціальних благодійних заходах, розвиваючи таким чином свою громадянську активність [14]. При цьому вважається, що служіння суспільству має почина-

тися зі служіння своєму безпосередньому оточенню – групі студентів, території університету, міському парку та ін. Така форма розвитку громадянської компетентності довела свою ефективність, оскільки у студентів з'являється впевненість у можливості самим щось змінити на краще. Викладання суспільних дисциплін займає в цьому процесі значуще місце, оскільки їх зміст передбачає безпосередній зв'язок студента з оточуючою дійсністю, а також застосування набутих знань у безпосередній соціально схвалюваній діяльності під час навчання у вузі [18].

Громадянськість як особистісна якість окреслюється в США в єдності патріотизму, моральних характеристик особистості (толерантність, соціальна відповідальність, готовність до співробітництва тощо), громадянських знань та вмінь (політичних, екологічних, правових, професійних, комунікативних тощо), та соціальної активності [19, с. 120]. На розвиток громадянської компетентності особистості у США впливають демократичний уклад вузівського життя, реалізація різноманітних полікультурних проектів загальнодержавного рівня, залучення студентів до волонтерської діяльності та ін.

У системі освіти **Німеччини** проблема формування громадянськості розглядається як невіддільна від інших напрямків виховної роботи – релігійного, трудового, фізичного. Формування громадянськості, процес громадянської освіти й виховання в Німеччині сьогодні досліджується О.Донецькою [20], О.Зайцевою [21], Н.Князьковою та ін. [22]. Аналізуючи історичні витоки громадянськості як виховного феномена у Німеччині, звертаємося, насамперед, до теоретичних засад цього процесу у творах Г.Кершенштайнера (1854-1932) [23]. Ідеї «громадянського виховання» і «трудової школи» Г.Кершенштайнера набули в Німеччині надзвичайного поширення; у них було закладено ідею навчання дитини безумовній повинності своїй державі.

У Німеччині здійснюється загальне громадянське виховання (Die staatsbürgerliche Bildung und Erziehung), яке передбачає формування особистості свідомого й відповідального громадянина держави. Зважаючи на полікультурність німецького суспільства, яка продовжує наростати, зазначимо, що саме громадянське виховання, формування громадянськості займає дедалі більш серйозне місце у системі виховних впливів на молодь протягом усього періоду навчання. Головною метою громадянського виховання поставлено формування у молодій людини німецької громадянської ідентичності з урахуванням всіх світоглядних та культурних особливостей родини та особисто молодій людині. [22]. Система формування громадянськості у Німеччині має ту специфіку, яка детермінована укладом суспільства у складі окремих земель, кожна з яких має свої традиції громадянськості в складі цілої держави. Крім того, нині німецькій системі вищої освіти необхідно враховувати її належність до Болонської декларації, а держави – до Євросоюзу. Тому відкритість системи вищої освіти, належність до стандартів європейської спільноти, з одного боку, та прагнення зберегти німецьку громадянськість кожного студента складають основне протиріччя громадянської освіти й виховання у цій країні [24].

Науковці і педагоги в Німеччині орієнтовані не стільки на передачу інформації щодо громадянської освіти й виховання, скільки на формування здатності до конструктивної дискусії й обговорення проблем громадянського суспільства. Проте головною складністю формування громадянської компетентності в цій країні залишається зростання кількості молодіжних угруповань, які не приймають полікультурної демократичної позиції суспільства (особливо щодо рівноправності всіх громадян Німеччини перед культурою, традиціями, законом); ці угруповання знаходяться, як правило, на ультраправих чи навіть нацистських позиціях і в їх числі досить багато студентів ВНЗ Німеччини [20].

На відміну від Німеччини, в **Австрії** використовують не поняття «Громадянська освіта», а «політична освіта» або ж «демократична громадянська освіта», наголошуючи на тому, що далеко не всі життєві цінності сприяють формуванню громадянської компетентності, а саме демократичні (Т.Калтсоуніс) [25, с. 92]. Загальна мета громадянської освіти й виховання в Австрії – розвиток у молоді демократичної свідомості, загальноєвропейського мислення. Завдяки формуванню громадянської компетентності, отже, розвивається відкритість громадя-

нина Австрії до світу і, водночас, зосередженість на своїх громадянських позиціях. Згадувана вище політична освіта в австрійських школах та ВНЗ структурована в триєдності історичних знань про форми політичного життя, здатності зрозуміти політичні й культурні взаємозв'язки у суспільстві, а також виховання готовності до відповідального громадянства й політичної активності. Головними інструментами формування громадянської компетентності в австрійській (так само, як і в німецькій) системі вищої освіти є:

- розвиток «розуміючої комунікації»;
- вміння тлумачити результати соціологічних досліджень у галузі громадянського життя країни;
- вміння працювати з власними етнічними, культурними, політичними забобонами й штампами поведінки, а також з такими само недоліками в інших людей;
- здатність до організації колективної праці, незалежно від політичних поглядів;
- вміння добирати й аналізувати інформаційне середовище з проблем розвитку демократії й громадянського суспільства [25, с. 104].

Цікавий досвід розвитку громадянськості у дітей та молоді накопичено в **Австралії**. Як відносно молода держава (1901 року створення), Австралія надає питанням формування громадянської компетентності своїх громадян велике значення. У 60-70-х рр. ХХ століття тут були проведені спеціальні реформи в системі освіти, покликані реалізувати програму «Знайомство з демократією» («Discovering Democracy»), а після доповіді спеціальної Експертної групи з громадянської освіти (1994р.) «Whereas the people: civics and citizenship education» у парламенті країни став розроблятися стратегічний план навчання дітей та молоді основам громадянськості і громадянського права [26]. Ця програма розрахована і на школярів, і на студентів, і навіть на дорослих людей. Створення програми покладене на Корпорацію з розробки навчальних програм. У межах зазначеної програми фінансується також підготовка викладачів вищих навчальних закладів до реалізації цього проекту з формування громадянськості.

У структурі названої програми її авторами було закладено чотири основні теми для обговорення, які повинні засвоїти школярі чи студенти:

- 1) «Хто управляє?» – питання суверенітету, громадянства і влади;
- 2) «Закон і права» – алгоритм дії австралійського законодавства;
- 3) «Австралійська держава» – характеристика основних інститутів держави;
- 4) «Громадяни й суспільне життя» – можливості реалізувати свої права й обов'язки громадянина в Австралії.

Формування громадянської компетентності студентів у різних країнах світу пов'язано, як зазначають науковці [27], з вирішенням низки проблем, які виникають у цьому відношенні, а саме:

1. Проблема культури миру. Як стверджують сучасні дослідники, система освіти перед II-ю світовою війною насправді заохочувала мілітаризм. На особливу увагу при цьому заслуговують інформаційні потоки, які передаються завдяки ЗМІ та соціальним мережам; ці ресурси можна використовувати для розвитку культури миру у дітей та молоді, але на сьогодні в найбільш розвинених країнах світу вони використовуються недостатньо.
2. Проблема оволодіння знаннями й навичками, які сприятимуть співжиттю громадян різних країн протягом ХХІ століття. Йдеться про формування у дітей та молоді навичок спільного життя, вирішення повсякденних проблем, прийняття правильного рішення в ситуації вибору, особистої відповідальності за свій громадянський вибір.
3. Проблема недостатньої трансляції громадянських цінностей через систему освіти. Оскільки сфера освіти невіддільна від суспільства, ВНЗ має функціонувати в співробітництві з громадськими та політичними інституціями.
4. Проблема відповідальності за програми громадянської освіти для дітей та молоді. Ця проблема має бути вирішена всіма активними громадянськими інституціями, які розробляють програми громадянської освіти.

5. Проблема формування вмінь конструктивно вирішувати конфлікти в громадянському суспільстві. Освіта в своїй сукупності покликана вирішувати проблеми расизму, ксенофобії, мегаломанії, дискримінації.

У контексті проблеми нашого дослідження важливе значення має також міркування щодо відмінностей у системі професійної підготовки фахівців туристичної індустрії в Україні та за кордоном, оскільки з цих міркувань витікають висновки щодо можливостей використання позитивного досвіду формування громадянської компетентності у зарубіжних ВНЗ, які готують фахівців названого профілю.

Таким чином, нами здійснено короткий огляд досвіду різних зарубіжних країн (США, Німеччини, Австралії, Австрії) у громадянській освіті, громадянському вихованні, формуванні громадянських цінностей та якостей особистості у процесі її навчання. Аналіз наукових джерел засвідчив, що в країнах Європи, Сходу, в США є свої традиційні форми і методи формування громадянськості дітей та молоді, які склалися в процесі історичного розвитку системи освіти. Найвизначнішими є також проблеми та суперечності, які вирішуються і з'являються нові, викликані, насамперед, нестабільністю сучасного європейського простору та новими соціокультурними викликами, які формуються в світовому співтоваристві. Перспектива подальших досліджень полягає у розробці моделі формування громадянської компетентності у вітчизняних ВНЗ.

Список використаної літератури

1. Merriam Ch. Civic Training in the United States / Ch.Merriam. – Chicago. : University of Chicago Press, 1934. – 320 p.
2. Almond G. The civic culture. Political attitudes and democracy in five nations / Almond G., Verba S. – Princeton N.Y., 1963. – 237 p.
3. Juan J. Problems of Democratic Transition in Southern Europe, South America and Post-Communist Europe / Juan J., Stephan A. – Providence, Oxford : Bergham Books, 1995. – 204 p.
4. Przeworsky A. What Makes Democracies Endure / Przeworsky A., Limongi F. // Journal of democracy. – N 7(1). – 1996. – 18-21 pp.
5. Патрик Дж.Дж. Гражданское общество в период третьей волны демократии : его значение для гражданского образования / Дж.Дж.Патрик // Гражданское образование : содержание и активные методы обучения. – М.: Рос.Пр-во братинского благотворительного фонда САФ, 1997. – С.17-21.
6. Алмонд Г. Гражданская культура и стабильность демократии | Алмонд Г., Верба С. // Полис. – 1992. – №4. – С.6-14.
7. Inglehart P. Value change in global perspective / Inglehart P. // Ann Arbor, MI. – University of Michigan Press, 1995.
8. Радченко О. В. Ціннісна система суспільства як механізм демократичного державотворення : монографія / Олександр Радченко – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2009. – 380 с.
9. Гоббс Т. Левиафан, або Суть, будова і повноваження держави церковної та цивільної / Томас Гоббс; [Тамара Польська (наук.ред.), Ростислав. Димерець (пер.з англ.)]. – К. : Дух і Літера, 2000. – 600 с.
10. Локк Дж. Сочинения в трех томах / Джон Локк; [Пер. с англ.] ; АН СССР, Ин-т философии – Т. 3. – М. : Мысль, 1988. – 668 с.– (Филос. наследие. Т.103).
11. Монтескье Ш-Л. О духе законов / Шарль Луи Монтескье; [Сост., пер. и коммент. примеч. авт. А. В. Матешук]. – М. : Мысль, 1999. – 672 с. : портр. – (Из классического наследия).
12. Гегель Г.В.Ф. Философия права : / Георг Вильгельм Фридрих Гегель; [Авт. вступ. ст., с. 3-43, и примеч. В. С. Нерсесянц]; АН СССР, Ин-т философии. [Пер. с нем.] – М. : Мысль, 1990. – 524 с.

13. Георгиева Т.С. Высшая школа США на современном этапе : Монография / Т.С.Георгиева. – М.: Высшая школа, 1989. – 144 с.
14. Веселова В.В. Традиционные и новые ценности в современной системе образования США (1960-е начало 90-х гг.) / В.В.Веселова // Образование: идеалы и ценности / Под ред З.И.Равкина. – М.: ИТОП РАО, 1995. – С. 422-480.
15. Айнутдинова И. Н. Студенческие клубы учащейся молодежи в США как фактор их социального воспитания / Ирина Наильевна Айнутдинова : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.01 – общая педагогика, история педагогики и образования. – Казань, 2004. – 177 с.
16. Киприянова Е.В. Опыт воспитания активной гражданской позиции школьников в США / Е.В.Киприянова // Преподавание истории в школе. – 2010. – №7. – С. 6-11.
17. Савельева О.Е. Педагогические аспекты формирования гражданственности учащихся США / Ольга Евгеньевна Савельева : дисс. ... канд.пед.н. : 13.00.01 – общая педагогика, история педагогики и образования. – Смоленск, 2007. – 173 с.
18. Рогова И.В. Содержание и методы гражданского образования учащейся молодежи в США / И.В.Рогова : дисс ... канд..пед.н. : 13.00.01 - общая педагогика, история педагогики и образования. – Тула, 2005. – 171 с.
19. Coleman J. L. Social Capital in the Creation of Human Capital / Coleman J. L. // American Journal of Sociology. – 1988. – №94. – S. 95-S 120.
20. Донецкая О.И. Формы организации политического образования студентов и взрослых во внеучебной деятельности в Германии / О.И.Донецкая // Мониторинг качества воспитания и творческого саморазвития конкурентоспособной личности Материалы XII Всероссийской научно-практической конференции. – Казань, 2004. – С. 71 - 73.
21. Зайцева О.Р.Религиозное воспитание учащихся в современной школе Германии / О.Р.Зайцева : Дисс ... канд..пед.н. : 13.00.01 – общая педагогика, история педагогики и образования. – Волгоград, 2005. – 153 с.
22. Князькова Н.П. Гражданское и религиозное воспитание школьников в системе общего образования Германии / Наталья Павловна Князькова : автореф.дисс ... канд.пед.н. : 13.00.01 – общая педагогика, история педагогики и образования. – М., 2011. – 22 с.
23. Кершенштейнер Г. О воспитании гражданственности / Г.Кершенштейнер. – Петроград: Изд-во газеты «Школа и жизнь», 1918. – 32 с.
24. Князькова Н.П. Тенденции развития современной образовательной системы Германии / Н.П.Князькова // Педагогическая наука и практика: российские и региональные тенденции развития : Всероссийская науч.-практич. заочная конф. Оссовские педагогические чтения «Педагогическая наука и практика: российские и региональные тенденции развития», 15-16 окт. 2007 г. – Ч. 1 / Т.Н. Шукшина [и др.]; Мордов. Гос. пед. ин-т. – Саранск, 2008. – С. 47-49.
25. Фруммин И.Д. Введение в теорию и практику демократического образования : монография / И.Д.Фруммин. – Красноярск, 1998. - 195 с.
26. Аксенова Э. А. Гражданское образование школьников за рубежом: современные тенденции развития / Э. А. Аксенова // Актуальные вопросы модернизации российского образования. – М.: Компания Спутник+, 2008. – С. 5-13.
27. Аксенова Э. А. Педагогические инновации в зарубежной школе / Э. А. Аксенова // Школьные технологии. - М.: Нар. образование : НИИ школ. Технологий. – 2010. – № 4. – С. 121-125.

The article reveals the main characteristics of the formation of civic competence, civic qualities, civic education and children and youth upbringing in foreign countries. There is formulated the conclusion about the presence of the traditional forms and methods in the formation of children and youth civic responsibility which have been formed in the process of the education system of the historical development in different countries, as well as the problems and contradictions that accompany the process of civic education and upbringing.

Key words: civic competence, civic education, civic culture, citizenship, foreign education systems.